

Але після того, як на арену політичної боротьби вийшло молодіжне - радикальне крило Організації Українських Націоналістів (ОУН) на чолі зі Степаном Бандерою, коли заgrimіли постріли і від рук оунівців один за одним жертвами падали особливо активні польські шовіністи - до міністра Перацького включно, коли галицька молодь буквально сп'яніла від задоволення почуття помсти та ілюзорної ефективності політичного терору, а створена спеціально для оунівців Береза Картузька (1933-1939) своїм тюремним жахіттям зарадити не змогла, - тоді польські власті кинулись до єдиного авторитету - митрополита, щоб він вплинув на бандерівців і не допустив "війни домової".

Взагалі стосунки А.Шептицького з ОУН, особливо з бандерівцями, - тема для окремої розмови. Зараз відзначимо два безсумнівні факти: 1. ОУН була дітищем Греко-Католицької Церкви, але дітищем, якому стало затісно в рамках політики митрополита. 2. Його вплив на ОУН - на бандерівців особливо - не був абсолютним, причому розходження були не лише політичного (методи і цілі боротьби), але й релігійного характеру.

Окремої розмови потребують і стосунки А.Шептицького з нацизмом - націонал-соціалізмом. Тут особливо багато докладено зусиль, щоб виставити і Церкву, і її митрополита слугами Гітлера. Правда, очевидно, полягає в тому, що Греко-Католицька Церква, як і кожна католицька, ніколи не була служницею ніякої влади. Усі зусилля митрополита були скеровані на збереження Церкви, її структур.

Звичайно, А.Шептицький змушений був рахуватися з тим, якою страшною, сліпою у своєму фанатизмі силою був нацизм. І якщо окупаційний режим у Галичині не йде ні в яке порівняння з нацистськими звірствами у Східній Україні, у Білорусії чи в Росії, то пояснення цьому слід шукати не лише в сентиментах колишнього австрійського єфрейтора і його поплічників, а передусім у гнучкій і далекоглядній політиці митрополита.

Своєю чергою, нацисти теж змушені були рахуватися з ним, бо розуміли, яку силу він уособлює. Найкращим доказом справжнього характеру стосунків митрополита з нацизмом є те, що він мав високий авторитет у народі до самої смерті, а добра пам'ять про нього збереглася серед людей і досі.

7. Юрій Мулик-Луцик. Берестейська Унія в її передісторії і початках історії.

1) Передісторія Берестейської Унії.

Тим першим православним ієрархом, який найбільше заслужився для справи оборони Української Церкви перед утиском її польською владою (яка далі вважала, що православних українців і білорусів "зобов'язувала" Флорентійська Унія) був митрополит Київський і Галицький Йосиф II Солтан

(1507-1522) ¹). Але його успіхи в цій справі не могли мати виглядів на подальшу мету, бо доля Православної Церкви під католицькою владою королів Польщі, що одночасно були володарями Великого Князівства Литовського, була заздалегідь вирішена по лінії католицьких інтересів Польщі. Коли Велике Князівство Литовське (а з ним і всі українські та білоруські землі) були актом політичної Люблінської Унії (1569 р.) включені в державний організм Польщі, то здійснення плану ліквідації Православної Церкви в цій католицькій державі було вже справою недалекого часу.

Поруч зовнішніх утисків на православних русинів (шляхом різного роду обмежень їхніх прав) польська влада повела наступ на їхню Церкву також шляхом її внутрішнього розкладання, зокрема через розкладання її ієрархії під моральним оглядом. Польські королі послужилися для цього своїм "правом патронату" (правом нібито "опіки" над Церквою), а в цьому переважно в ділянці інвеститури – свого права затверджувати або ж не затверджувати кандидатів на єпископів та надавати їм церковні маєтки або ж не надавати їх.

У відношенні до православних священиків місцеві шляхтичі, власники великих фільварків, були т. зв. "коляторами", тобто тими функціонерами, які мали право прийняти або не прийняти на парафію даного священика. Відтак священики фактично підлягали шляхті, а не своїм єпископам.

Щоб ослабити Православну Церкву в її нутрі, польські королі затверджували переважно таких кандидатів на православних єпископів, які добивалися цих становищ *non propter Jesu sed propter esu* ²). Єпископів такого типу не трудно було польській владі перевести в ту унію, що була проголошена актом унійного собору, що відбувся в місті Бересті (на Волині) в днях 6-10 жовтня 1596 року. Унію з Римом там проголосили наступні ієрархи Київської митрополії: митрополит Михаїл Рогоза, єпископ Володимирський (на Волині); Іпатій Потій, єпископ Луцький (на Волині); Кирило Терлецький, єпископ Холмський; Діонісій Збірський, єпископ Пінський (на Поліссі); Іван Гоголь та архієпископ Полоцький (на Білорусі) Гермоген.

В унію не перейшли тільки ієрархи Галичини: єпископ Львівський Гедеон Балабан та єпископ Перемиський Михаїл Копистенський. Одночасно, в днях 6-10 жовтня (1596 р.), там таки (в Бересті) відбувся й православний антиунійний (протестаційний) собор Київської митрополії під проводом протосинкела (екзарха з повноваженнями патріарха) Никифора з Константинопільського Патріархату – з участю протосинкела Кирила Лукаріса (з Олександрійського Патріархату), українських єпископів Гедеона Балабана й Михаїла Копистенського, митрополита Сербського Луки, кількох архимандритів під проводом архимандрита Києво-Печерської Лаври Никифора Тура, воєводи Київського князя Константина Острозького, 23 руських послів на сейм

---

¹ Йосиф II Солтан був тим першим митрополитом, який до титулу „Київський” додав титул „Галицький”. Поступив він так на тій підставі, що Галичина мала (за дозволом Константинопільської Патріархії) свою окрему (незалежну від Києва) митрополію – перший раз у 1303-1341 рр.), а другий раз у 1371-1401 рр.

² У вільному перекладі: „не для Ісуса, а для хліба куса”.

(шляхетський парламент Польщі), представники 14 церковних братств і багатьох представників парафіяльного духовенства.

Православний антиунійний собор у Бересті ще перед закінченням унійного собору, що одночасно відбувався в цьому місті, вислав до короля Сигізмунда III депутацію з інструкцією, в якій цей православний собор подав такі причини, які не дозволяють русинам визнати акт Берестейської Унії:

- Руська Церква становить собою тільки частину Східної Церкви і вона від 600 років є залежною від Царгородського (Константинопільського) патріарха, отже не годиться відступати від патріарха, а приймати Унію без його дозволу і, до того ж, ще й на партикулярному (а не на вселенському) синоді (соборі).
- Православні русини не мають довіри до тих єпископів, які отримали (від польської влади) припоручення заключити Унію.
- Православні русини не можуть з'єднатися із Західною (Римською) Церквою, яка вважає Папу за найвищого голову Церкви Христової, бо Східна (Православна) Церква за Найвищого Голову Церкви Христової має самого Христа-Бога.
- Папська Церква в багатьох відношеннях відрізняється від Східної Церкви віровченням ("наукою") й обрядами. Ті різниці не можуть бути усунуті партикулярним синодом (у Бересті)³).

Коли ж унійний собор у Бересті проголосив (9 жовтня 1596 р.) акт Унії, а всім тим православним русинам (українцям і білорусинам), які відмовилися прийняти Унію, проголосив анафему (церковне прокляття), православний антиунійний собор у Бересті у відповідь на це ще того самого дня проголосив свій акт, в якому було сказано, що ті руські владика, які прийняли Унію, зрадили свою присягу, якою вони зобов'язалися повинуватися Константинопільському патріархові, і що вони провинилися проти канонів II, IV й VI Вселенських Соборів, бо ж вони, переходячи на сторону чужого патріарха (папи), який, згідно з постановами цих (Вселенських) Соборів, не є вищим за патріарха Царгородського (Константинопольського), тим самим прийняли все те (віровчення й обряди), чим Західна Церква відрізняється від Церкви Східної. Отже, православні русини "вважають їх негідними тих єпископських достоїнств, які вони досі мали, а тому тепер вони (православні русини) відбирають їх (єпископські достоїнства) від них" ⁴).

Щоб "доказати", що на православному антиунійному соборі в Бересті нібито "не було" уповноваженого представника патріарха Константинопільського (в юрисдикції якого була Київська митрополія), і твердити, що цей патріарх, мовляв, формально не запротестував проти переведення цієї митрополії в унію, польська влада заявила, що патріарші уповноваження протисинкела Никифора були „підроблені”, а при цьому ще й

³ Текст цих аргументів православного антиунійного Берестейського Собору з 1596 р. тут поданий скорочено з такого джерела: „Архивъ Юго-Западной Россіи. Том I: „Документы объясняющіе Исторію Западно-русского края". (С.-Петербургъ, 1865. - Стор. 507 і далі).

⁴ Про зміст вищезгаданого акту православного антиунійного Берестейського Собору див.: Likowski E.. Op. cit. - С. 1447.

проголосила його "турецьким шпигуном". На підставі цих денунціацій поляки арештували його й запроторили у в'язницю, з якої живим він уже не вийшов.

Католицький єпископ Едвард Ліковський, чільний польський дослідник історії Берестейської Унії, цілком оправдано присвятив свою монографію темі „Пам'яті короля Сигізмунда III, великого канцлера коронного Яна Замойського, кардинала Бернарда Мацейовського, митрополита Іпатія Потія ⁵⁾ і єпископа Кирила Терлецького – головних творців Берестейської Унії" ⁶⁾.

Польський король, швед Сигізмунд III Ваза (1586-1632), користувався своєю владою для переведення Київської митрополії в унію тому, що він під впливом єзуїтів був одержимий ідеєю ширення католицизму. Великий канцлер коронний (ніби "прем'єр" Польщі) Ян Замойський (1541-1605) послужився силою свого державного апарату для переведення українців і білорусів у католицтво переважно з державних національно-політичних мотивів. З тим, щоб в такий спосіб асимілювати їх і не мати опісля сумніву щодо їхньої лояльності до Польщі. Єпископ Володимирський і Берестейський Іпатій Потій і єпископ Луцький Кирило Терлецький (які перейшли в унію переважно тому, що в Польщі значно вигідніше було бути уніатським єпископом, ніж єпископом православним) були серед єпископату Київської митрополії ініціаторами й головними промоторами унії, а їхнім найближчим ментором і духовним покровителем був польський кардинал Бернард Мацейовський – їхній сусід на Волині: він був римо-католицьким єпископом Луцьку.

Архітектором-теоретиком цієї унії був найвизначніший в Польщі того часу єзуїт і діяч-патріот Пйотр Скарга (1536-1612). Теоретичний ґрунт під унію для кандидатів на уніатів він підготував своєю працею "Про єдність Церкви Божої під одним пастирем" (папою) ⁷⁾, в якій він першим почав доказувати православним русинам, що тоді, коли Київська Русь приймала християнство з Греції, Грецька Церква (Константинопільський Патріархат), мовляв, "ще визнавала" папу Римського за свого верховного ієрарха, бо, – твердив він, – то ще не було поділу Церкви Христової. Він також був першим теоретиком-оборонцем цієї унії ⁸⁾. А перші головні руські апологети Унії обмежилися тим, що перекладали полемічні твори цього свого вчителя⁹⁾.

Акт Берестейської Унії (яким були 33 Артикули¹⁰⁾), запроектований єпископом Іпатієм Потієм і єпископом Кирилом Терлецьким ще в 1595 р. (і їм того ж року дав своє *placet* папа Клемент VIII) є головним католицьким доказом

⁵ Уніатським митрополитом він став щойно в 1599 р. (і був ним до 1613 р.) після смерті першого уніатського митрополита Михаїла Рогози (1596-1599).

⁶ Likowski Edward/ btskup-sufagan poznański // „Unia Brzeska, 1596”. -Poznań, 1896.

⁷ Skarga Piotr. O jedności kościoła Bożego pod jednym pasterzem i o greckiem od tej jedności odstąpieniu, z przestroga i upomnieniem do narodów ruskich, przy Grekachstojących. - Wilno, 1577.

⁸ Skarga Piotr. Synod Brzeski i jego obrona. -Kraków, 1597.

⁹ Іпатій Потій переклав цей твір П. Скарги під заголовком „Описание и оборона съборууского берестейского" (Краковь, 1597).

¹⁰ Повний текст „33 Артикулів" Берестейської Унії (в латинському й польському оригіналах, — бо тільки цими мовами вони були написані) див.: Homann Georg. Die Wiedervereinigung der Ruthenen. (Orientalia Christiana. Voi. III — 2. - № 12.Ruthenica. - Roma, 1924-1924).

того факту, що ця Унія була вислідом польсько-католицького переслідування православних русинів.

І так, наприклад, в Артикулі 10-му переходячі в унію єпископи просять, щоб польський король відновив Київській митрополії її історичне право вибирати собі таких кандидатів на єпископів, яких сама вона вважає за гідних цього сану. Це значить, що вони просять, щоб польський король скасував закон, яким він відібрав у Київської митрополії це право, і завів такий закон, силою якого вибір кандидатів на єпископів залежав від польської влади.

В Артикулі 18-му вони просять, щоб король скасував той державний закон, силою якого церковні маєтки русинів були віддані в розпорядження польських „старостів” (адміністрації окружних урядів).

В Артикулі 22-му вони просять, щоб польська влада скасувала той закон, яким вона заборонила русинам дзвонити в своїх церквах у Велику П'ятницю.

В Артикулі 25-му вони просять короля, щоб він заборонив перемінювати церкви й монастирі на польські (римо-католицькі) костели.

В Артикулі 27-му є просьба про дозвіл засновувати духовні семінарії (грецькі й слов'янські) для русинів, бо раніше це було заборонено.

В Артикулі 28-му вони просять, щоб король скасував той закон, силою якого священники русинів по селах були під владою місцевих дідичів-шляхтичів, що не дозволяли єпископам русинів звершувати свою юрисдикцію над ними.

В Артикулі 14-му переходячі в унію єпископи просять, щоб польська влада заборонила виконувати душпастирські обов'язки духовним особам православного віросповідання в Київській митрополії.

В Артикулі 32-му вони просять, щоб польська влада не дозволила патріархові Константинопільському користати з права своєї юрисдикції над православними русинами, і щоб вона арештувала всіх тих, хто поважився б приїжджати до них з Константинопільської Патріархії.

Хоч переходячі в унію єпископи виреклися православного догмату про походження Св. Духа, але вони також не прийняли "Filioque". Навіть більше: вони заявили (тільки імпліцит), що римський догмат про походження Св. Духа – це ересь. Підставу ж для цього їм дав не хтось інший, а тільки сам Рим. На Соборі у Флоренції 1439 р. Рим дозволив переходячим в унію грекам вірити в походження Св. Духа "від Отця через Сина", і цю формулу також прийняли ті руські єпископи, які перейшли в унію на Берестейському Соборі (1596 р.). При цьому вони ясно заявили, що між змістом римської формули "від Отця й від Сина" та змістом уніатської формули "від Отця через Сина" є суттєва різниця.

В Артикулі 1-му Берестейської Унії ці єпископи поставили Римові таку вимогу: "Оскільки з самих початків між римлянами (римо-католиками) і греками (православними) суперечка існує про походження Св. Духа, що єднанню значно шкодить, а не через щось таке інше, чого розуміти не хочемо, то просимо не силувати нас до іншої віри, а залишитися на тому, як у святому Письмі, в Євангелії, а також і в писаннях святих отців сказано, що Святий Дух не з двохпочатків (тобто „від Отця і від Сина”) і не двома походженнями, а з одного початку, як з джерела, від Отця через Сина походить”.

Рим акцептував ці два взаємосуперечні догмати в Католицькій Церкві.¹¹⁾

Руські єпископи про причину свого переходу в унію. Першою замітною рисою акту Берестейської Унії є те, що ні в одному з його артикулів не сказано, що метою цієї унії була справа спасіння душ русинів. Другою його замітною рисою є той факт, що в ньому не сказано, що метою Унії була справа переведення русинів в ту саму віру, яка була в Католицькій Церкві. Про це між іншим свідчить 9-ий Артикул, в якому єпископи-уніати заявляють, що король Сигізмунд не є тієї самої "релігії", що вони (уніати), бо ж цей монарх римо-католик, а не уніат; хоч, щоправда, вони повинні були сказати, що цей король не є тієї самої віри (а не "релігії"), яку сповідували й вони. А про те, що уніати були не тієї самої віри (віресповідання), якої були римо-католики, свідчить той факт, що єпископи-уніати в 1-му Артикулі заявили, що вони не приймають римо-католицького догмату про походження Св. Духа (від Отця) з додатком "і від Сина" ("Filioque"), а натомість приймають цей догмат з додатком "через Сина" ("per Filium").

Ту ненормальність (два різні догмати про походження Св. Духа), яку в Римській Церкві акцептував папа Климент VIII (1597-1605), скасував папа Урбан VIII (1623-1644), який увів для всіх уніатів таке "Сповідання Віри", яке зобов'язувало їх визнавати "Filioque". На місце того уніатського догмату про походження Св. Духа („від Отця“) з додатком "через Сина" ("per Firum"), папа Урбан VIII увів для уніатів римо-католицький догмат про походження Св. Духа ("від Отця") з латинським додатком "Filioque" ("і від Сина"). Папа Урбан VIII зобов'язав уніатів прийняти "Filioque" в такий спосіб, що він включив його в те "Сповідання Віри", яке він установив для католиків грецького обряду. Русини-уніати прийняли це "Сповідання Віри" на своєму Замістському Соборі (на "Замойському Синоді") в 1720 році¹²⁾, яке опісля було проголошене також і на Львівському Соборі 1891 року, який, між іншим, ухвалив таку постанову: "В конци заявляемъ, що все то, що о католицкой вере на Синоде Замойскомъ зъ р. 1720 було постановлено, держатися"¹³⁾.

Певна річ, що ті руські єпископи, які уклали акт Унії й проголосили його на соборі („синоді“) в Бересті 1596 року, не передбачували, що їхній

---

¹¹ Про те, що до православного догмату про походження Св. Духа (тільки „від Отця“) була додана фраза „через Сина“ („per Filium“) тими греками, які з православ'я переходили в унію на Флорентійському Соборі (в Італії) 1439 р., докладно інформує таке джерело: Sylvester Syropulus, Vera historia unionis non veraeinter Graecos et Latinos. - Naga, 1660. – Автор, грек S. Syropoulos (в латинській версії: „Syropolius“) учасник унійного Флорентійського Собору, на якому він перейшов в унію, якої потім зрікся, докладно писав богословські диспути між православними греками й латинцями на згаданому соборі, центром яких був диспут щодо сутності догмату про походження Св. Духа, бо греки відмовилися прийняти „Filioque“. Він же й описує той факт, що влада Флоренції отримала наказ не випускати греків з Флоренції, поки вони не підпишуть акт Унії.

Зміст цієї праці (з цитатами з неї) поданий в такій праці: Popoff Basii. An Orthodox History of the Council of Florence. - London, MDCCCLXI. Цю працю перевидало видавництво періодика „Атегіскал Review of Eastern Orthodoxy“ в Нью-Йорку (1962 р.).

¹² Про це сказано в Діяннях Замістського Собору (1720 р.). Див. текст цих Діянь „Титуль І: О Вере католицкой“. Повний текст цих Діянь див. Додатокъ до чинностей і рішень Руского Провінціального Собора въ Галичине, отбувшогося во Львовѣ року 1891" (Львів, 1897. - Стр. 200-209).

¹³ Див.: Чинности і рішення Руского Провінціального Собора въ Галичинѣ отбувшогося во Львовѣ въ роцѣ 1891. (Львівъ, 1896). - Стор. 15. (Тут є й текст „Ісповідання Віри“ (з „Filioque“), яке папа Урбан VIII установив для уніатів. Див. стор. 52-57).

догматичний додаток "через Сина" згодом буде скасований, а вони будуть змушені визнавати римо-католицьке (латинське) "Filioque".

Мета, з якою руські єпископи переходили в унію, виражена в 13-му Артикулі акту Берестейської Унії, в якому проголошена така заява, що вони перейшли (з православ'я) в унію „з безсумнівних і оправданих причин [тобто] задля згоди (миру) в християнській Речі Посполитій" (по латинському "propter bonum pads in reipublicaechristianae"). Відтак не задля спасіння душі і задля єдності віри (тобто єдності догматичної), а тільки задля того, щоб "християнська Річ Посполита" (Польща) нарешті залишила їх у спокої, руські єпископи перейшли в унію.

* * *

Група православних церковних достойників на своєму довірочному з'їзді в місті Бересті на Волині 12 червня (нового стилю) 1595 р. в порозумінні з польським королем Сигізмундом III і папським нунцієм у Польщі Маляспіною ¹⁴), 24 уклала унійний документ, що складався з 33-ох Артикулів. Цей унійний акт власноручно підписали присутні на цьому з'їзді такі православні церковні достойники: митрополит Київський і Галицький Михаїл Рогоза ¹⁵), єпископ Володимирський і Берестейський; Іпатій Потій, екзарх і єпископ Луцький та Острівський Кирило Терлецький, єпископ Пінський і Турівський; Леонтій Пелчинський та архимандрит Кобринський Іоан Гоголь.

Підписів під цим унійним актом не було таких православних ієрархів-українців (у державних межах Польщі): єпископа Перемиського й Самбірського Михаїла Копистенського; єпископа Львівського Гедеона Балабана та єпископа Холмського Діонісія Збіруйського. Ієрарх православних білорусів (у державних межах Польщі) Григорій, – архієпископ Полоцький й Вітебський, також не підписав цього унійного акту.

Єпископ Кирило Терлецький та Іпатій Потій 1595 р. поїхали до Риму (вони вирушили з Волині 22 вересня, а до Риму приїхали 25 листопада (нового стилю). Там на підставі цих унійних Артикулів (33), що 1595 року були потаємно укладені й підписані в Бересті вищезгаданою групою православних церковних достойників, вони підпорядкували Київську митрополію папі Римському (Климентові VIII), незважаючи на те, що більшість православних єпископів (у державних межах Польщі) цього документу не підписала, і що не собор Київської митрополії, а тільки група її достойників звершила акт цієї унії.

Підпорядкувавши Київську митрополію Римові, ці єпископи (К.Терлецький та І. Потій) назвали поіменно всіх ієрархів цієї митрополії і заявили, що всі вони переходять в унію ¹⁶), незважаючи на те, що в дійсності так воно не було.

¹⁴ Про це їхнє „порозуміння" див. Ліковський. *Op. cit.* - Стор. 124.

¹⁵ У римських документах він фігурував як „Ragoza".

¹⁶ Про це свідчать ті два акти — п.н. „Professio fidei Praesulum Ruthenorum nomine Hupatii Episcopi Brestensis Romae Clementi VIII facta" і „Constitutio super Unione Nationis Ruthenae cum Ecclesia Romana", що датовані в Римі 10 січня 1595 р. Тексти цих двох унійних документів (латинських) подані в такому джерелі: August Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae historiam illustrantia*. Tomus III. Romae, 1863.

Акт унії був звершений 25 грудня (нового стилю) 1595 р. у залі Константина в Ватикані в присутності папи Климента VIII, що сидів на престолі в оточенні кардиналів, князів Католицької церкви та її дипломатів і достойників.

Перший описав цю подію кардинал Бароній у своїх "Церковних Анналах"¹⁷. у цій його праці є також відбитка тієї медалі, яку папа Климент VIII звелів вибити на пам'ять звершення акту цієї унії. Медаль зображує цього папу (на престолі), що приймає переходячих в унію українських православних єпископів. На медалі є латинський напис „Ruthenis receptis” ("Прийнятим русинам")¹⁸.

Та подія, що в історії відома під назвою "Берестейська Унія", полягала не в факті звершення унії, а тільки в проголошенні того акту унії (на соборі в Бересті, що відбувся в днях 6-10 жовтня 1596 р.), який уже був звершений єпископами К. Терлецьким та І. Потієм у Римі 25 грудня 1595 р. Це значить, що учасники унійного собору в Бересті 1596 р. були поставлені перед, фактом dokonаним. Відтак роль цього собору полягала тільки в тому, що той fait accompli (що був звершений 1595 р. в Римі) він прийняв до відому. Цей собор перш за все прийняв факт існування того документу, на основі якого була звершена унія (1595 р.). Цим документом були ті 33 Артикули, що їх уклала й підписала група православних церковних достойників на своїх довірочних зборах у Бересті 12 червня (н. ст.) 1595 р., як ту умову, на основі якої учасники цих довірочних зборів у таємному порозумінні з польським королем Сигізмундом III і папським нунцієм у Польщі Маляспіною¹⁹ й погодилися підпорядкувати Римові Київську митрополію. Цей документ (33 Артикули) був акцептований Римом у листопаді 1595 р. як та база, на якій незабаром – 25 грудня (н. ст.) 1595 р. - у Римі відбулося звершення акту унії.

Коли уніати говорять про сутність Берестейської Унії (1596), тобто тієї унії, що була заключена в Римі 25 грудня 1595 р., то вони не можуть мати на увазі нічого іншого як тільки зміст цього унійного документу. – 33 Артикули Унії. У цьому документі віддзеркалені причини, через які частина ієрархів Київської митрополії, з її митрополитом включно, постановила підпорядкуватися Римові. У цьому документі також дана офіційна відповідь на питання, в чому ця унія полягала. Там також означені права й обов'язки уніатів в їхньому відношенні до Риму й до Польщі.

У зв'язку з тим, що інтелігенція українських піонерів у Канаді перед першою світовою війною твердила, що Рим нарушував ті права, які уніатам (що їх у Галичині уряд Австрії ще 1772 р. почав називати "греко-католиками"), мовляв, загарантувала Берестейська Унія, треба сказати, що зміст того документу (33 Артикули), на якому базувалася Берестейська Унія, в дійсності не був відомий цій інтелігенції. А втім не був він (і досі не є) відомий широкому загалові уніатів („греко-католиків") узагалі.

¹⁷ Baronius Caesar Cardinalis, Annales Ecclesiastici. - Tomus VHL Augustae Vindelict Venetiis, 1739. - Стр. 362.

¹⁸ Baronius. Op. cit. - Стр. 863.

¹⁹ Likowski E. Op. cit. - Стр. 124.

Від часу проголошення унії в Бересті минуло було 143 роки, поки вийшов з друку третій том "Церковних анналів" кардинала Баронія²⁰, в яких перший раз в історії була оприлюднена друком згадка про 33 Артикули Берестейської Унії. Але кардинал Бароній подав зміст тільки деяких з цих артикулів і то, розуміється, латинською мовою.

Від часу проголошення унії минуло 266 років, коли вийшла з друку книга „Annales Ecclesiae Ruthenae” (Leopoli, 1862) Михаїла Гарасевича (чи точніше барона Гарасевича де Нойштерна – архипресвітера львівської капітули, визначного церковного діяча й греко-католицького церковного історика), в якій були подані перші серед українців відомі деякі інформації про 33 Артикули Берестейської Унії.

Але цей факт не означало, що українські піонери в Канаді були поінформовані про зміст цих 33 Артикулів. По-перше, вищезгадана монументальна праця М. Гарасевича з ходом часу стала книжковою рідкістю. По-друге, М. Гарасевич не опублікував 33 Артикулів у перекладі на українську мову, тобто він не спопуляризував їх серед греко-католицьких мас у Галичині. І ніхто інший цього з греко-католицьких діячів не зробив. Отже справа 33 Артикулів залишилася в сфері вершин "академії", недоступної для широких верств нашого народу.

Ці інформації (дуже рідкісні) мали академічний характер, і вони були базовані виключно на латинському й старопольському текстах цього унійного документу. У католицькій історіографії не було й немає згадки про те, що текст оригіналу 33 Артикулів може також був написаний і "руською мовою", тобто книжною мовою українців і білорусів XVI століття.

Тією першою історіографічною працею, яка появилася в римських офіційних сферах і була написана на тему Берестейської Унії та подала копії оригіналів 33 Артикулів, є та монографія, яку написав (по-німецькому) учений єзуїт – проф. Георг Гофман²¹).

2) «Універсал» із наказом Сигізмунда III карати противників Берестейської Унії.

Коли Берестейський Собор проголосив (9 жовтня 1596 р.) акт унії, король Сигізмунд III незабаром, 15 грудня (1596) видав "Універсал", що становить собою той найголовніший польський державний документ, який засвідчує той факт, що Берестейська Унія була вислідом польського урядового насильства над Православною Церквою. Цей "Універсал" починається таким вступом: "Ми, Сигізмунд III, Милістю Божою король польський, великий князь литовський і пр. і пр., заявляємо всім і кожному зокрема – будь він високого, чи нижчого походження, особам духовним і світським греко-руської віри, нашим вірним підданим великого князівства литовського, що нам, як господареві, завжди лежить на серці збільшення слави Всемогутнього Господа Бога й

²⁰ Baronius Caesar Cardinalis, Annaies Ecclesiastici".

²¹ Hofmann George. Die Wiedervereinigung der Ruthenen (Orientalia Christiana, Voi. III—2. No. 12. Ruthenia, Romae, 1924-1925), що її опублікував, як одного з томів своїх видань, Pontificio Instituto Orientale в Римі.

спасіння душ людських, а головню вірних і милих підданих наших, яких Господь Бог дав нам своєю волею й милосердям, заявляємо, що як є один Бог Всемогутній в Трійці, так також мусить бути одна Церква, одно хрещення, одна віра, одне стадо Боже, один пастир ...".

Далі, король повторює загальновідомі аргументи Католицької Церкви, що Христос тільки "на вірі святого ученика й апостола Петра збудував Церкву", і що тільки в Католицькій Церкві є спасіння, бо "коли Столиця [Рим] і зверхність св. ап. Петра зв'яже тут, то буде зв'язано й на небі, а що вона розв'яже, – буде розв'язано й на небі". Заявляючи, що "тільки одна Апостольська Столиця зберегла правдиву віру", король осуджує православ'я, називаючи його "схизмою"; каже, що Бог покарав Константинопільський Патріхат таким чином, що він "попав в ярмо поганське". Із сентиментом згадує король Флорентійську Унію і т.д. і т.п.

У зв'язку з тим, що два владики – єпископ Львівський Гедеон Балабан і єпископ Перемиський Михаїл Копистенський – відмовилися перейти в унію, король у кінці свого довгого „Універсалу" проголосив такий "указ": "Отож, щоб ви знали про це й щоб від нині не вважали Копистенського і Балабана за своїх владик й єпископів, і не брали від них, як проклятих, благословення та не мали з ними жодного діла! А щоб це кожен знав і міг виконати це, приказуємо вам – воєводам, старостам, дідичам, начальникам, самим намісникам і їхнім урядникам, також і війтам, радним, лавникам, щоб ви постанові Берестейського синоду ні в чому не противилися, а інших наших підданих, якщо б вони противилися, карали. А копії цього нашого листа скрізь при костелах і церквах, й торговицях мають бути поприбивані і усім до відома подані, інакше ж і не чинити! Писано в Варшаві р. Б. 1596, місяця грудня 15 дня"²²)

На всю Україну залишилися лише два православні єпископи, Гедеон Балабан (у Львові) і Михаїл Копистенський (у Перемишлі), але король своїм "Універсалом", яким поставив Православну Церкву в польській державі поза закон, заборонив цим двом архиєреям продовжувати своє пастирське служення; зокрема ж їм, розуміється, було заборонено поставляти єпископів для православного населення. Коли ж обидва ці єпископи повмирили (Гедеон Балабан 10 листопада 1607 р., а Михаїл Копистенський на початку 1610 р.), в Україні під польською займанщиною вже не було (аж до вересня 1620 р.) ні одного православного єпископа.

Не міг жоден православний єпископ з іншої країни давати духовне окормлення православному населенню в цій державі, бо польська влада радо вволила прохання уніатського єпископату, щоб на територію цієї держави не впустити жодної православної духовної особи з-за кордону. (Про це сказано в 32-му Артикулі акту Берестейської Унії).

Великого протосингела Патріарха Константинопільського Никіфора поляки замучили за те, що він у Бересті 1596 р. очолив той православний собор, який запротестував проти факту проголошення Унії тим католицьким собором, який тоді ж таки відбувся в цьому місті. Польська влада обвинуватила цього

²² Likowski E. Op. cit. - Стор. 154.

протисингела під сфабрикованим поляками замітом "турецького шпигунства", і навіть самому князеві К.Острожському не вдалося його оборонити.²³

3) *Справа догмату про походження Святого Духа в акті Берестейської Унії.*

Справа догмату про походження Св. Духа в акті Берестейської Унії була поставлена на першому місці (їй присвячений увесь I артикул Б. Унії) тому, що, на думку переходячих в унію єпископів православних русинів (українців і білорусів), ніщо інше, а тільки різниця між догматами про походження Св. Духа була хронічною перешкодою на шляху до з'єднання Східної (Православної) і Західної (Католицької) Церкви в одну Церкву – під проводом Архієрея Риму (Папи). Та й тепер ці православні єпископи заявили, що в юрисдикцію Папи Римського вони можуть перейти тільки під такою умовою, що Римська Церква зобов'язеться не змушувати уніатів до визнання римського догмату, який полягає в такому віруванні, що Св. Дух походить з двох джерел ("початків"), тобто, що Він походить не тільки від Отця, але також, незалежно від цього, Він походить ще з одного джерела, а саме – від Сина.

Ці православні єпископи заявили, що в унію з Римською Церквою вони перейдуть тільки тоді, коли ця Церква згантує їм право вірувати, що Св. Дух походить не з двох джерел (від Отця і від Сина), а тільки з одного джерела ("початку"), а саме тільки від Отця. Щоправда, кажуть вони, хоч джерелом походження Св. Духа є тільки Отець, але його (Св. Духа) походження відбувається "через Сина". Однак походження Св. Духа "від Отця через" Сина, означає, що син не є джерелом походження Св. Духа, а є Він тільки кондуктором його (Св. Духа) походження.

Своїм твердженням, що про походження Св. Духа „від Отця через сина”, мовляв, навчають Св. Письмо, а специфічно – Євангелія, і писання давніх грецьких Святих Отців Вселенської Церкви, ці православні єпископи імпрочіте кажуть, що римський догмат про походження Св. Духа („від Отця й від Сина”) не має для себе підстав в Євангелії, ані в писаннях давніх грецьких Свв. Отців Вселенської Церкви, а відтак й він (цей римський догмат) не є правильним.

Факт визначення різниці між сутністю вчення, що Св. Дух походить „від Отця через Сина” та істотою вчення, що Св. Дух походить „від Отця й від Сина”, яке (це визначення) становить собою зміст I-й артикула акту Берестейської Унії, треба мати на увазі зокрема й тому, що деякі з теперішніх уніатських богословів твердять, що вчення про походження Св. Духа "від Отця через Сина" означає те ж саме, що й учення про походження Св. Духа "від Отця й від Сина"²⁴).

Розуміється, що обидва ці вчення про походження Св. Духа – римське („від Отця й від Сина”) та уніатське („від Отця через Сина”) є неправославні, бо

²³ Текст промови кн. К. Острожського, яку він в обороні протос. Никіфора виголосив в 1597 р. в польському сенаті у Варшаві, що судив цього грецького представника Константинопільської Патріархії. (Див. „Акты относящиеся къ истории Западно-ной Россіи". (Том IV. С.-Петербург, 1851.

²⁴ Такий погляд між іншим захищає український католицький богослов о. д-р Михайло Щудло у своїй праці п.з. „Папський примат і Східна Церква" (на стор. 90), що була видана в Йорктоні (Саск., 1955 р.)

ж вони істотно суперечать тому догматові (православному), що його визначив й утвердив другий Вселенський Собор у Константинополі в 381 році формулою про походження Св. Духа тільки „від Отця” (без додатка „і від Сина”, чи “через Сина”).

Прецедентною підставою першого артикулу акту Берестейської Унії, очевидно, було те “компромiсове” полагодження справи різниці між православним і католицьким догматами про походження Св. Духа, що було звершене на унійному Флорентійському Соборі. (Акт Унії Константинопільського Патріархату з Римською Церквою на цьому соборі був проголошений 6 липня 1439 р.).

Головною точкою розбіжності й головним предметом дискусій (між православними греками й католиками) там була справа різниці між православним і католицьким догматами про походження Св. Духа. Тому що Католицька Церква категорично відмовилася дозволити переходячим в унію грекам далі визнавати православний догмат про походження Св. Духа (тільки „від Отця”) – з одного боку, і тому що греки рішуче відмовилися визнавати католицький догмат про походження Св. Духа (“від Отця й від Сина”), – з другого боку, ті грецькі богослови, що бажали унії з Римом (бо вони вірили, що Рим завдяки цьому спонукає католицькі держави допомогти оборонитися Візантії перед турецькою інвазією на цю імперію) знайшли таку “компромiсну” розв'язку цієї проблеми: вони заявили, що хоч греки не приймуть католицького догмату про походження Св. Духа (догмату з римським додатком „і від Сина” – „Filioque”), то зате вони перестануть визнавати той догмат про походження Св. Духа (тільки “від Отця”), що його встановив Другий Вселенський Собор (381 р.), а натомість вони почнуть вірувати, що Св. Дух походить “від Отця через Сина”. А тому що Римська Церква на унійному Флорентійському Соборі дозволила переходячим в Унію грекам не приймати римський догмат про походження Св. Духа (“від Отця й від Сина”), але вона дозволила їм установити собі догмат, що мав бути виражений формулою „від Отця через Сина”, то цю формулу також прийняли ті православні єпископи русинів, що переходили в унію, і Рим затвердив її.

У зв'язку з цим треба мати на увазі той факт, що переходячі в унію єпископи православних русинів ясно й недвозначно заявили (в I артикулі Берестейської Унії), що між тими ідеями, які виражені формулою „від Отця й від Сина” та формулою „від Отця через Сина” є істотна різниця. Заявили вони це на тій підставі, що суттєву різницю між тими ідеями, що їх виражають ці дві формули, визначили ті грецькі богослови, які на Флорентійському Соборі заявили за унією Константинопільського Патріархату (Візантійської Церкви) з Римською Церквою.²⁵

---

²⁵ Про дискусію між православними грецькими богословами й римськими теологами на Флорентійському Соборі, і про те, що прихильні унії грецькі богослови не утотожнювали тієї ідеї, що її виражала формула „від Отця через Сина” з тією ідеєю, яку виражала формула „від Отця і від Сина”, див. Sylvester Soropuius, *Vera historia unionis non verae inter Graecos et Latinos*. (Haga, 1660). Див. також: Popoff Basik. *Council of Florence.*- London, MDCCCLXI). Перевидана вона була в Нью-Йорку в 1962 році.

4). Унія після упадку історичної Польщі і полонізація українців-уніатів.

Плани папи Урбана VIII (1623-1643) поширити юрисдикцію Риму на весь європейський „Схід” (з Москвою включно) шляхом ширення католицизму під виглядом „східного (візантійського) обряду” і його рішення послужитися для цього русинами-уніатами (католиками східного обряду), – на адресу яких він проголосив свою заяву "O Rutheni mei, per vos Orientem convertendum spero"²⁶ – не дуже цікавили поляків. Ці далекосяжні „місійні” плани папи Урбана VIII вимагали плекання „східного обряду” русинів-уніатів, за допомогою яких цей папа сподівався повернути Царство Московське на католицизм. Польща ж було зацікавлена не „місійною” візією цього папи, а асимілюванням, скоріше ополяченням уніатів. Це й була та мета, з якою Польща (і Католицька Церква в Польщі, яка католицизмом була зацікавлена тільки в такій мірі, в якій він служив польським національно-політичним інтересам) спонсорувала Берестейську Унію, а потім повела акцію латинізування й ополячування русинів-уніатів.

Після смерті першого найбільшого руського ревнителя унії митрополита Йосифа Велямина Рутського стан Унії був такий, що поляки перевели багато уніатів у латинство і в такий спосіб ополячили їх. Відтак вже „майже ніхто з руської шляхти не залишився в лоні уніатської Церкви. Залишилася(при своїй народності) тільки неуніатська руська шляхта”.²⁷

А втім і сам митрополит Й. В. Рутський бачив, що Унія була потрібна Польщі на те, щоб вона стала кладкою переходу українців і білорусів на берег латинства й поляків. Саме тому він у своїх розпучливих листах до Риму із відчаєм повідомляв про те, що православні мали причину твердити, що Унія стала «мостом до латинізації русинів»²⁸.

Змушування православних українців поляками й уніатами до переходу в унію (з одночасним мучеництвом тих, що не зрікалися „благочестивої віри”, як за того часу називали православ’я) було однією із головних причин того українського збройного зриву гайдамаків у 1768 році на центральних землях Правобережжя, що відомий під народною назвою «Коліївщина»²⁹. Повстання гайдамаків проходило під проводом полковника „городових козаків” Івана Гонти й запорожця Максима Залізняка. Духовим центром цього збройного зриву був православний Мотронинський монастир (на півдні Київщини) під проводом ігумена Мелхиседека Значка-Яворського (1716-1808), який і сам зазнав мучеництва (в польській тюрмі) за віру.³⁰ Мучеництво православних українців і білорусів під Польщею в другій половині XVIII ст. своїм живим і

²⁶ „О, мої русини, через вас надіюся повернути Схід!” А прогос, о. д-р Мих. Щудло, мабуть, через не увагу переклав (з латинського) цю заяву папи Урбана VIII ось так: „Мої українці, я сподіваюся повернути Схід при вашій помочі!” (Щудло Мих. Папський Примат і Східна Церква, - Йорктон, 1955. - С. 189). У дійсності ж назва „русини” (в латинській версії „Rutheni”) в цій заяві папи Урбана VIII відносилася не тільки до українців, але й до білорусів, бо українці й білоруси за того часу називалися „русинами”.

²⁷ Likowski E. Op. cit. - Стор. 257.

²⁸ Архів Конгрегації // De Propaganda Fide (в Римі). - Том IV.

²⁹ На основі цієї події Тарас Шевченко написав поему „Гайдамаки”.

³⁰ Історичні джерела, що відносяться до мучеництва православних українців того часу взагалі, а до мучеництва ігумена М. Значка-Яворського зокрема, див.: Архивъ Юго-Западной Россіи". - Ч. I. - Т. II.

писаним словом, а головно - своєю промовою в соймі у Варшаві в 1791 році (що стала відомою в різних країнах Європи) найбільше таврував православний архієпископ Могилевський і Білоруський (в 1783-1795 рр.) Юрій Кониський – визначний український письменник і вчений.³¹

Акція латинізування василіян (уніатського чернечого Чину Св. Василя Великого, ЧСВВ) почалася ще за часів митрополита Й. В. Рутського, який у 1616 р. почав реформувати їх на зразок латинських монаших орденів. Саме тому на виховників василіянського новіціату він запросив фахівців-єзуїтів Симеона Прусського та Андрея Конинського.³²

За часів митрополита Веляміна Рутського відбувся в Кобрині у 1626 році другий (після Берестейського Собору 1596 року) уніатський собор.³³ Також за часів цього митрополита в Символ Віри уніатів був включений (на Замістському Соборі, 1720 р.) додаток „Filioque” – на місце того додатка („через Сина”), який уніати прийняли були першим артикулом акту Берестейської Унії 1596 р. Усіх католиків Східного обряду (тобто тих бувших православних християн, що перейшли в унію з Римом) змусив прийняти „Filioque” своїм спеціальним едиктом папа Урбан VIII (1623-1644).³⁴ Але русини-уніати формально проголосили це щойно на своєму соборі 1720 року.

Переконання тих православних єпископів, які підписали акт Берестейської Унії, що полякам буде досить того, як русини з православ'я перейдуть в унію і будуть лояльними до Польщі, було їхнім власним *ritum desiderium*. Бо ж Польщі унія була потрібна на те, щоб „*ruscic Rusina* па *Rusina*”³⁵, тобто щоб руками русинів-уніатів нищити православних русинів. А коли русини-уніати це своє завдання виконають і вже не будуть потрібні Польщі, тоді вона (Польща) переведе уніатів у латинство і спольщить їх.

Уніатський митрополит Лев Шептицький (1749-1779) писав про це у своєму листі³⁶ до православного архієпископа Могилівського й Білоруського Юрія Кониського наступне: "Ми (уніати) ще живемо за вами (за плечима православних). Коли католики вас догризуть, то заберуться й до нас. Та й тепер в сварках уже називають нас, як і вас, схизматиками".³⁷

Коли в 1788 р. хтось пустив поголоску, що син Івана Гонти збирається йти з гайдаками на Волинь і польська шляхта з переполоху почала в 1789

³¹ Джерела див.: Павлович М. Георгій Кониський, архієпископ Могилівський //Христіанское Чтеніе. - I. 1873. Цього ж автора „Критико-библиографический обзоръ словъ и рѣчей Г. Конискаго" //Журн. „Х.Ч".- VII. 1873.

³² Likowski E. Op. cit. - Стор. 233-334.

³³ Хоч василіянин Ігнатій Кульчинський в 1733 році у своїй праці „Specimenecclēsiae Ruthenicae" писав, що такий уніатський собор відбувся в 1626 році, кардинал Сильвестер Сембратович, митрополит Галицький, у своєму листі, датованому у Львові 5 грудня 1888 р. до папи Льва XIII писав, що від часу проголошення Берестейської Унії відбувся тільки один уніатський собор: в Замості 1720 року. Див.: „Чинности у рѣшеня рускаго провинціального собора въ Галичини, отбувшогося во Львові въ роць 1891".- Львів, 1896. - Стор. 3.

³⁴ Цей едикт папи Урбана VIII був згадуваний на Замістському Соборі в 1720 році та на Львівському соборі 1891 року. Див.: Чинности и рѣшення.... - Op. cit.. - Стор. 24.

³⁵ Вислів з публікації греко-католицького декана Степана Качали „Polityka Polakow wzgigdem Rusi" (1879).

³⁶ З того українського роду, з якого походить графська родина Шептицьких, першим з православ'я в унію перейшов архимандрит Унівського монастиря Варлаам Шептицький, що належав до гуртка єпископа Йосифа Шумлянського.

³⁷ Возняк Михайло. Історія української літератури. - Том III.- Львів, 1924. - С. 97.

році масакрувати українців на Волині й Поділлі, Феодосій Бродович († 1803), архипресвітер уніатської капітули в Луцьку, у відчаї заявив: "Знай про те, уніате русине: хоч би ти віддав за Польщу майно й життя, твоя доля завжди буде сумна. Поляк буде тебе переслідувати, кажучи, що ти прихильний Москві, а москаль буде чинити те саме, бо ти – уніат".³⁸

* * *

Галичину від Польщі забрала Австрія у 1772 році – під час першої фази розподілу Польської держави її сильнішими сусідами. Під час другої фази її розподілу (1793 р.) решту Правобережжя України (крім Берестейщини) забрала від Польщі Росія. А під час третьої (останньої) фази (1795 р.) Росія забрала й Берестейщину. Тому що Росія забрала від Польщі ті українські землі, де ще недавно був великий (але й дуже трагічний) збройний зрив („гайдамацький“) православних українців проти поляків та унії, населення там негайно почало масово усувати з парафій уніатське духовенство, і заступати його духовенством православним.

Але полонізація уніатських ченців-василіян уже встигла тоді дійти до того, що коли поляки 1831 р. на цих українських землях повстали проти Росії (це було т. зв. „Листопадове Повстання“), то монастирі тих ченців (а в цьому й Почаївська Лавра на Волині) стали по стороні поляків, які навіть тоді ширили збройний терор серед православних українців і масово вшали селян. І це була та формальна причина, через яку уряд Росії 1839 р. відібрав від василіян монастирі й церкви, і взагалі скасував унію.³⁹

* * *

Наслідки Унії були такі, що майже вся та частина української провідної верстви, яка перейшла в унію, згодом златинізувалася і перейшла в польський табір.⁴⁰ Так воно зокрема було і в Галичині, де українська національність збереглася тільки серед селянства, убогого міщанства й серед більшості сільських парохів, яких уже й селяни називали по-польському „jegomosc“.

Коли Австрія забрала від Польщі Галичину (1772 р.), положення русинів-уніатів та їхнього тодішнього митрополита Льва (Леона) Шептицького (1749-1779) не було легким. Тому що він був тим першим уніатським митрополитом, який зайняв відкрите й ясне становище в обороні „руської“ (української) народності, польська влада у 1768 році звинувачувала його під замітом

³⁸ Brodowicz T. Widok przemocy pa, slaba. niewinnosc srogo wywarta roku 1789. (Текст її видав Яків Головацький у 1861-1862 рр.).

³⁹ Дорошенко Дмитро. Короткий нарис історії християнської церкви. - Вінніпег, 1949. - Стор. 82.

⁴⁰ Це були ті, які казали про себе, що вони були людьми „gente Rutheni, natione Poloni“ („з роду Русини, а за національністю Поляки“). Тим першим русином, який сказав про себе, що він був людиною „gente Ruthenus, natione Poionus“, був Станіслав Ожеховський, який в 1544 р. видав у Кракові брошуру (написану польською мовою „Baptismus Ruthenorum“, яку він написав в оборону „руського обряду Хрещення“). Про це, що автором цього самоозначення („genthe Ruthenus, natione Poionus“) був Ст. Ожеховський, вперше поінформував польський історик проф. д-р Станіслав Смолька у своїй об'ємній публікації „Die Reussische Weit-Historische Polnische Studten-Vetrgangenheit und Gegenwart. - Wien, 1916).

„інспірування Гайдамаччини”.⁴¹ Польські діячі, що мали впливи в Відні, намагалися переконати уряд імператриці Марії Тереси (1717-1780), щоб він перевів русинів-уніатів у латинство, бо інакше вони – через свій Східній обряд, мовляв, будуть нахилитися в сторону Росії.

Щоб рятувати Східній обряд, а з ним і „руську” народність в державних межах Австрії, митрополит Лев Шептицький почав переконувати уряд Австрії, що Східній обряд і „руську” народність в Австрії конче треба зберегти, бо за їхньою допомогою Австрія згодом зможе включити в свої державні межі й решту України – з Києвом.⁴²

Цьому тактичному аргументові митрополита Лева Шептицького завдячувався той факт, що полякам у Галичині не вдалося спонукати до переведення українців-уніатів у латинство й до нараження їх на небезпеку дальшої колонізації – тепер уже в державних межах Австрії.

Коли Австрія забрала Галичину від Польщі, уряд Марії Тереси створив назву „греко-католик” для означення уніатів. Але ця названа була синонімом назви „русин-уніат”. Австрійський уряд створив цю назву (яка в Австрії стала офіційною) для означення уніатів різних національностей: українців Галичини й Закарпаття; тих українців у Галичині, що через унію спольщилися, і були відомі як „поляки греко-католицького обряду”⁴³ і тих „словаків”, які походили із закарпатських українців.

Актом Ужгородської Унії 1646 року⁴⁴, що відбулася під тиском політичної сили могутньої угорської магнатської родини Другетів – православ’я було зліквідоване в західній (т. зв. „королівській”) частині Закарпаття.

З боку закарпатських русинів ініціатором унії був єпископ Мукачівський Василь Тарасович (1634-1651), що в 1642 році із православ’я перейшов в унію. Його наслідником, єпископом уніатів на Закарпатті, був єпископ Мукачівський Петро Партеній (1651-1665). Але в тій частині українського Закарпаття, яку становить Мармарощина, православні оборонялися перед наступом унії аж до XVIII ст. Останнім православним єпископом там був Досифей Теодорович, що помер в 1728 чи 1735 році.

Після його смерті угорська влада ліквідувала цю православну єпископію. Православний собор в Мармароському Сиготі, що мав вибрати наслідника єпископа Д. Теодоровича, був розігнаний угорським військом.⁴⁵

Титул уніатського митрополита – „Митрополит Київський і Галицький і всієї Руси”, що існував від часів Берестейської Унії (1596 р.), скасував у 1807 році папа Пій VII (1800-1822), заступивши його титулом „Митрополит Галицький”.

⁴¹ Возняк М. *Op. cit.* - Стор. 97.

⁴² *Op. cit.* - Стор. 98.

⁴³ Ці „поляки” були в юрисдикції греко-католицької Галицької митрополії. Див.: List pasterski Andrzeja Szeptyckiego, Metropolity Halickiego, Arcybiskupa Kamienca Podoiskiego do Polakow obrzdku grecko-katoickiego. - Oikiew, 1904.

⁴⁴ Історичні дані про це див.: Петровъ А. Старая вера и унія въ XVII-XVIII вв.”.(Ця праця – з ділянки історії унії на Закарпатті – поміщена в збірній публікації п.н. „Новый Сборникъ статей по славяноведенію”. – С.-Петербургъ, 1905).

⁴⁵ Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. – Т. 2. - Париж-Нью-Йорк, 1955-1957.

Тим першим уніатський (офіційно: „греко-католицьким“) митрополитом, що почав титулюватися „Митрополитом Галицьким“ був Антін Ангелович (1807-1814). Так титулювалися і його наслідники: Михаїл Левицький (1816-1858), Григорій Яхимович (1860-1863), Спиридiон Литвинович (1864-1869), Йосиф Сембратович (1870-1898), Юліян Сас-Куїловський (1899), Андрей Шептицький (1900-1944) і його наслідник – Йосиф Сліпий⁴⁶, що був останнім митрополитом у Галичині перед 1946 роком, коли влада СРСР заборонила дальше існування греко-католицької Галицької митрополії – на тій підставі, що т. зв. „Львівський Собор“ (1946 р.), мовляв, „уневажнив“ акт Берестейської Унії, і „возз'єднав“ українське населення Галичини з його „Церквою-матір'ю“, тобто з т. зв. „Руською Церквою“ (з Московським патріархатом).

* * *

Четвертим (після Берестейського, Кобринського, Замістського) собором уніатів (хоч тепер уже під назвою „греко-католики“) був Львівський Собор 1891 р. Відбувся він під проводом папського легата Августина Чяски. В основному підтвердивши постанови Замістського Собору (а в цьому й його постанову про прийняття „Filioque“ греко-католиками), Львівський Собор увів ще деякі елементи латинізації в греко-католицьку митрополію. У постановах цього собору, текст яких був опублікований (в латинському оригіналі та в українському перекладі)⁴⁷ щойно 1896 р., і то тільки в Римі, сказано, що згаданий собор постановив увести целібат.

Року 1924-го група (9 священиків) бувших учасників цього Львівського Собору у своєму спростуванні (в публікації п.н. „Висвітлення“) заявила, що в Римі пофальшували текст постанов цього собору, і, між іншим, римські цензори цього тексту самі зробили вставку, в якій сказано, що згаданий собор „увів целібат“. У дійсності ж, – писали ці священики, – такої постанови не було, бо більшість делегатів спротивилася намаганням легата А. Чяски і його однодумців увести целібат і „новий календар“ церковний у Галицькій митрополії.

---

⁴⁶ Коли СРСР у вересні 1939 р. окупував більшість західноукраїнських територій (що від 1921 р. були під Польщею: Галичина, Волинь і Полісся, а також Буковину, що до того часу була під румунською окупацією), митр. Андрей Шептицький 22 грудня 1939 р., діючи за згодою папи Пія XII (1939-1958), таємно висвятив митрата Йосифа Сліпого (повне прізвище якого: Сліпий-Коберницький-Дичковський) на єпископа з правом бути його наслідником. Коли ж єпископ Й. Сліпий став (після смерті А. Шептицького – 1 листопада 1944 р.) митрополитом, влада СРСР 11 квітня 1945 р. арештувала його (разом з усіма іншими греко-католицькими єпископами). Після 18 років заслання в советських таборах в Сибірі й Мордовії, митрополит Й. Сліпий – завдяки заходам папи Івана XXIII (1958-1963) – був звільнений з табору заслання і 9 лютого 1963 р. приїхав до Риму, щоб жити там в екзилі. На другій сесії (від 29.IX.1963 до 4.XII.1963) Другого Ватиканського Собору (коли папою вже був Павло VI) митрополит Й. Сліпий заявив, що Церкві українців греко-католиків належить мати статус Патріархату. Але Ватикан поставився негативно до цієї його сугестії. Папа Павло VI натомість удостоїв його кардинальством і титулом „Верховний Архієпископ“. Незважаючи на це, загал українців греко-католиків (за винятком єпископату) поза межами України, на власну руку, почав (з року 1975-го) титулювати його „Патріархом“, наражуючись цим на конфлікт з Ватиканом.

⁴⁷ Під назвою „Чинности и решеня риского провинціального Собора въ Галичині., вітбувшого ся во Львовѣ в році 1891“. - Львовь, 1896.

Звичайно це спростування („Висвітлення", 1924 р.) не змінило того факту, що у виданому в Римі в 1896 році текстів діянь Львівського Собору (з 1891 р.) далі було сказано, що цей Собор узаконив celibat світських священників у Галицькій митрополії. Але це було порушенням 9-го Артикулу акту Берестейської Унії, яким Рим забезпечив уніатським кандидатам на священників право бути висвяченими в одруженому стані.⁴⁸

Від часів Берестейського Собору ієрархія русинів-уніатів безпосередньо підлягала Конгрегації Пропаганди Віри (Congregatio de Pro-paganda Fide) в Римі. Так воно й було за часів уніатського Замістського Собору (1720 р.) та Львівського Собору Галицької митрополії 1891 року, а також і після цього собору.

Ті українці греко-католики (як священники, так і миряни), які критично дивилися на статус Галицької митрополії (що була однією із т. зв. „Провінцій" Католицької Церкви) у системі римської церковної адміністрації, вважали, що Рим підпорядкував їх Конгрегації Пропаганди Віри тому, що він уважав їх не за „правдивих католиків" (бо ж вони не були латинниками), а за таких людей, які православними вже перестали бути, а католиками ще не стали. А тому що Рим намагався зробити з них „правдивих католиків" (латинників), то він і підпорядкував їх місійному органу Риму – Конгрегації Пропаганди Віри.⁴⁹

Уважаючи унію за методу переведення православних русинів у католицизм, Конгрегація Пропаганди Віри почала систематичну акцію латинізування уніатів. Вона змусила їх прийняти „Filioque", прагнула встановити celibat для їхніх священників і т.д., і навіть намагалася нав'язати їм церковний календар „нового стилю". Але більшість делегатів на Львівському Соборі 1891 р. відмовилася зректися „старого" церковного календаря. Папський легат Августин Чяска не зміг перемогти цього їхнього спротиву.

Конгрегація Пропаганди Віри в принципі ігнорувала той факт, що обряд, в якому Київська Русь у 988 році прийняла християнство (з Візантії) був не тільки справою релігії, але також став він з ходом часу однією із суттєвих прикмет душі українського народу та його національно-християнської культури. Саме цей аспект ролі обряду греко-католиків став головною причиною того факту, що латинізаційний характер Львівського Собору (1891 р.) викликав собою серед українців у Галичині (які змагалися за своє національне самозбереження перед наступом полонізації) великий спротив.⁵⁰

⁴⁸ Шостий Вселенський Собор своїм 13-им канонем заборонив порушувати традиційне установлення Вселенської Церкви, згідно з яким не вільно було насильно вводити celibat. Тим папою, що порушив цей канон, і заборонив одруженим священникам служити в Церкві, був Григорій VII Гільдебранд (1073-1085).

⁴⁹ З уваги на те, що серед українців греко-католиків (і то перш за все серед духовенства) дедалі сильнішав голос критики того факту, що Рим далі тримав Галицьку митрополію під контролем Конгрегації Пропаганди Віри, митрополит Андрей Шептицький мусів видати спеціального пастирського листа (датованого у Львові 20 серп-ня 1902 р.), яким він намагався заспокоїти всіх тих українців Галичини, яких ображувало таке трактування римської „Руської Провінції" (Галицької Митрополії) Римом. Текст цього пастирського послання митрополит Андрей Шептицького див.: „Діло" (львівський щоденник). - 1902 . - Ч. 186-189.

⁵⁰ Рудовичь Иван Отношения обрядови во Вех одной Галичини. - Львовъ, 1893.— Иван Рудович (1868-1929), що часто писав під псевдонімом „Іван Безсторонній", був одним із визначних українських греко-католицьких священників (у Львові), педагогів, українських національно-культурних і духовних діячів у Галичині. Був автором численних статей на українські церковні теми. Замітним вкладом в українську церковну історіографію є його розвідка „Унія въ Львовской Спархїи" (Львовъ, 1900).

Посилення оборони традиційного рідного обряду в Галичині зокрема характеризувало собою той період часу в історії Галицької митрополії, коли митрополитом став Андрей Шептицький (1900-1944).

* * *

Графові Романові Шептицькому сповнилося 22 роки, як папа Леон XIII (1878-1903) запросив його (1886 р.) до Ватикану і там вплинув на нього, щоб він присвятився місії здійснення того ідеалу, що його запроєктував був для русинів-уніатів папа Урбан VIII (1623-1644) своєю знаменною заявою: „O, Rutheni mei, per vos Orientem convertendum spero!” — „О, мої русини, через вас надіюся навернути Схід!”.

Року 1888-го граф Роман Шептицький перейшов з латинського обряду на обряд греко-католицький, прийняв чернечий постриг і під іменем Андрея вступив у василіянський монастир, а незабаром – в 1900 році - він уже був митрополитом Галицьким.

Але за часів митрополита А. Шептицького умови навертання „Сходу” на католицизм були ще трудніші, ніж за папи Урбана VIII. Ще до часів папи Пія IX (1846-1878) католицьку віру від православної віри під догматичним оглядом відрізняло тільки „Filioque” (в догматі про походження Св. Духа). Але Католицька Церква згодом почала дедалі більше своїм віронавчанням віддаляватися від православ'я.

Рим у 1859 році ввів новий догмат – „Непорочне Зачаття Діви Марії”. А року 1870-го Другий Ватиканський Собор увів догмат „примату й непомильності” (в справах віри й моралі) Папи Римського – з одночасним проголошенням анафеми всім тим, що не визнають цього нового догмату.”⁵¹

І ще одне латинське догматичне нововведення – „Assumptio” – мусіли прийняти й уніати.⁵² А до того ж чимало й інших елементів було введено в церковну сферу греко-католиків. Це означало, що унія не могла становити собою кладки, через яку можна було „непомітно” перевести православ'я на „беріг” католицизму.

До того ж, Андрей Шептицький в 1900-1918 роках був у державних межах Австрії. Доступ на Схід (на території Російської імперії за часів царату) з політичних причин був йому заборонений. Відтак він не міг практично

⁵¹ Текст цього догмату (з 1870 р.) див.: „Додатокъ до чинностей и ршенъ русскаго провинціального Собора в Галичинѣ, відбувшогося во Львовѣ в 1891”. - Львів. 1897. - Стор. 18.

⁵² Установлений у 1950 році папою Пієм XII догмат „Assumptio” зобов'язує католиків вірити, що Діва Марія була з тілом узята на небо. Православна Церква святкує не „Assumptio”, а „Успіння” Пресв. Діви Марії (по-грецькому „koimesis”, а по-латинському „Dormitio”). Про традицію „Dormitio” і „Assumptio” див.: Ante-Nicene Fathers. - Voi. VII. Архимандрит Єлєцького монастиря Пресв. Богородиці в Чернігові (про якого Іпатський Літопис згадує під 1074 роком) Іоаникій Галатювський (1688) у своєму творі „Скарбница потребная” (1676) інформує, що на старовинній печатці цього монастиря „Успіння” було зображене у формі такого образочка: Христос стоїть біля упокоїної Діви Марії і душу її на руках тримає, а по обох боках Його стоять апп. Петро й Павло. Тією першою церковною книжкою у православному світі, в якій була виражена віра в „Assumptio” були „Акафисти”, що були видані Києво-Печерською Лаврою в 1624 р. (управителем друкарні за того часу там був Тарас Земка). З Києва — по-через ці „Акафисти” — „Assumptio” поширилося й на Москву. (Ширше про це див.: Юр. Мулик-Луцик, „Проблема тілесного піднесення на Небо Пресв. Діви Марії в Київських „Акафистах” з 1625 р. („Вістник” - Вінніпег, 1957).

скористатися з того документу, що 1907 р. дав йому папа Пій X (1903-1914), уповноваживши цього владику очолити унійну акцію на всьому Сході Європи.

Коли ж Галичина (а також Волинь, Полісся, Холмщина й Підляшшя) внаслідок першої світової війни опинилися під польською окупацією, а на території бувшої царської Російської імперії постала комуністична імперія – Советський Союз, митрополит Андрей Шептицький також не мав доступу на ці простори Сходу Європи.

Отже, протягом 1907-1939 років візія місії митрополита Андрея Шептицького на європейському сході залишилася тільки в сфері теорії, яка була обговорювана на тих з'їздах, що з його ініціативи відбувалися в м. Велеграді (в Моравії, Чехія) в 1907, 1909, 1911, 1924, 1927, 1932 й 1936 роках – в рамках акції т. зв. „Апостолату свв. Кирила й Мефодія”, завданням якого було переводити всі слов'янські народи православного віросповідання в унію з Римом.

Коли почалася Друга світова війна і советська армія окупувала Галичину та включила її в СРСР, митрополит А. Шептицький, скориставши з даного йому в 1907 році папою Пієм X уповноваження, негайно (вже в перших місяцях 1940 р.) охопив своєю унійною акцією (яку він очолив) увесь схід Європи з Сибіром включно. Але папа Пій XII своїм листом, датованим 30 травня 1940 р., уневажнив це уповноваження, і заборонив митрополиту Шептицькому очолювати церковну акцію поза межами Галичини.⁵³⁾

8. Віталій Шевченко. Початок берестейського унійного процесу в світлі сучасних богословських рефлексій щодо уніатизму

Дивно, але факт: незважаючи на належним чином вивчену джерелознавчих базу, як і на величезну кількість досліджень, присвячених Берестейській унії, це явище церковно-релігійного життя України кінця XVI століття й дотепер сприймається неоднозначно. При цьому різко негативне ставлення до цієї доленосної події з боку православних сфер було й залишається переважаючим. Достатньо згадати, що І. Франку Берестейська унія уявлялася «плодом зради народу та батьківської віри, фатальним як для Русі, так і для Польщі наслідком єзуїтських інтриг» [8, 11], а за класово-ідеологічних підходів радянського часу – вважалася «основною формою католицької експансії на українських землях» [5, 3]. Вклад, який внесли в тлумачення цієї знакової події вчені останнього часу, особливого оптимізму також не навіює, породжуючи непорозуміння, а з ними й безліч питань самої різної властивості. І цей стан речей значною мірою закономірний, бо відмінності дисциплінарного, конфесійного, методологічного та іншого характеру з неминучістю накладають

---

⁵³ Про цю заборону див. ватикан. документи: „Акти. Т. III. Церква в Польщі і в Балтійських країнах. 1939-1945”.